

שער שני

שנות ההגמוניה

1948-1960

הכרזת המדינה. מאבק שליטה, מי הריבון?

ערב ההכרזה הדרמטית על הקמת המדינה בה' באייר בבית דיזנגוף בשדרות רוטשילד 16 בתל אביב, אחזה ההסתדרות במוסדות החשובים והחיוניים ביותר בארץ בקשת רחבה של תחומים: עלייה וקליטה, בריאות, תחבורה, חינוך, ספורט, תרבות, תשתיות, כספים, מסחר ותעשייה ועוד. עד קום המדינה תרמה ההסתדרות לעלייתם ולקליטתם של כחצי מיליון יהודים. היא הכשירה עבורם את הקרקע, ייסדה בנק כמכשיר פיננסי למינוף פרי עמלם של הפועלים, הקימה התיישבות שיתופית, תנועות נוער, כוח צבאי (הפלמ"ח), סיפקה לאזרחים את מרבית השירותים הציבוריים והחזיקה בשורה ארוכה של נכסים ומוסדות. חברת העובדים, הזרוע הכלכלית של ההסתדרות האחראית על הגופים הכלכליים שבבעלותה, מנתה כמאה חברות וכאלף אגודות שיתופיות.¹¹⁸ זהו מפעל אדיר ממדים שהיה מצוי בשליטתה המלאה של ההסתדרות טרם הכרזת המדינה ולאחריה. במובן מסוים, ההסתדרות היא שסללה את הדרך להקמת המדינה.

עם כניסתה של הממשלה החדשה עמדו ההסתדרות ודוד בן-גוריון, ראש הממשלה החדש, בפני פרשת דרכים. על הפרק עמדה בפני בן-גוריון השאלה באלה תחומים יש להמשיך במצב הקיים "הטרומ מלכתי", ובאלה תחומים נדרש להתנתק מן העבר ולחולל שינוי בדפוסי המדיניות (ראובני, 1988). לנוכח כוחה העצום והמאיים של ההסתדרות ובשל חששו מפני אחיזה שלטונית רופפת, אימץ בן-גוריון תפיסה ממלכתית, לפיה יש להטמיע את מוקדי פעילותה של ההסתדרות בממשלה, הגוף השלטוני החדש שנוסד. על פי תפיסתו, היה על המדינה לשלוט בגופים המוסדיים המניעים את הכלכלה ואת החברה בישראל. לפיכך, הוא ביקש להעבירם משליטת ההסתדרות לשליטת המדינה ולתפוס את מקומה כריבון. רבים ראו בתכניות הממשלתיות שעמדו על הפרק את תהליך התרוקנותה של ההסתדרות מתוכנה.¹¹⁹

השנים הראשונות שלאחר קום המדינה התאפיינו כתקופה של עירוב תחומי אחריות בין ההנהגה של המפלגה השלטת ובין ההסתדרות (קוסנקו, 2007). המתיחות הגיעה לשיאה ב-24 במאי 1949 עם התכנסות ועידת ההסתדרות השביעית, כשעל סדר יומה עמדה שאלת תפקידה של ההסתדרות במדינה החדשה, סמכותה ותפקידה.¹²⁰ האווירה החגיגית במושב הפתיחה, שהתקיים באולם ה"אהל" במעמד ראש הממשלה ובנוכחותם של 501 צירים, שרי ממשלה ואזרחים נכבדים, לא הסתירה את המתח הרב ששרר באולם ואיים להחרף את היחסים בין חברי המפלגות השונות.¹²¹ הוויכוח ההיסטורי בתוך תנועת העבודה, לפיו מפא"י שואפת לממלכתיות ומפ"ם לסוציאליזם, פרץ במלוא עוזו. בעוד חברי מפא"י בהסתדרות ביקשו להגשים את תכניתה של הממשלה החדשה, התקוממו חברי מפ"ם וביקשו להמשיך

את תפקידה ההיסטורי החשוב של ההסתדרות. סוגיות כגון פירוק מטה הפלמ"ח, תמיכה בתכנית הצנע הממשלתית, והצעות להורדת שכר העבודה ולקביעת נורמות לפיריון עבודה, עוררו ויכוחים עזים בשלושת ימי הוועידה וביטאו את פיצול הכוחות הפנימי בהסתדרות. בתום הוועידה, על אף הביקורת הנוקבת שנמתחה כלפיהם, הייתה ידם של אנשי מפא"י על העליונה.¹²² העובדה שמפלגת מפא"י הייתה מרכזית הן בהסתדרות הן בממשלה, אפשרה לשתיים לראות עין בעין את המדיניות החברתית-כלכלית שיש לנקוט, והן דגלו באידיאולוגיה משותפת ובתפיסת עולם זהה.

לא חלף זמן רב ובן-גוריון הצליח לממש את תכניתו ולהנחיל את הרעיון הסוציאלי-דמוקרטי ממרום השלטון בצורה יעילה ושיטתית. בתמורה לכך, במערכת היחסים הבלתי מוסדרת בין הממסד ובין ההסתדרות, שימשה האחרונה כזרוע המבצעית לגיוס מצביעים במערכות הבחירות למפלגת השלטון ושמרה על אחיזתה במרבית תחומי החיים החשובים בארץ. בנוסף, היא הקימה מפעלים ויישובים חקלאיים ושמרה על הבלעדיות בייצוג עובדים ועל הגמוניה בשוק העבודה. ניצני

אל פועלי ארץ-ישראל!

בא היום הגדול!

הקמת המדינה היהודית מחדש, מעצת נפש האומה והגות לבה מאז החורבן ועד עתה, אושרה היום במעשפט העמים, כשארצות הברית ובדית המועצות בראשם.

עתה מוטל על כולנו, באמץ מיוחד ובכוח מאוחד, לעשות את המלאכה - לבנות את מדינתנו, למען תיכון לעד!

בכל אשר לנו - נתיצב במערכה ההיסטורית הגדולה: בגוף ובנפש, אם לעולם ולבני המולדת ואם לבטחון ולעמל - כל תהיה פרצה! לא לשוא היה סבל ראשונים ומאמץ חלוצים ועוז מעפילים וקרבת מגלים. לא הכל אשר הינו זכאים לו ניתן לנו. אך אשר ניתן - יכון בידנו, רק אם נדע לקיימו במסירות ובהתמדה. באהבה ובמעל יצר.

הקונפליקט שיצרה הברית ההדוקה בין ההסתדרות ובין מפא"י, מפלגת השלטון, עם קום המדינה, ליוו את ההסתדרות לאורך עשרות שנים. תמיכתה בהגשמת התכניות הכלכליות של הממשלה, נכונותה לסייע לה בהתאמת המשק והכלכלה למניעת משברים כלכליים, ומחויבותה לפעול למען העלאת רמת הייצור ופריונו, עמדו לא פעם בסתירה למחויבותה כלפי הפועלים וההגנה עליהם מפני גזירות הממשלה וקוממו עליה את העובדים. במרוצת השנים פתח בן-גוריון במסע להעברת השליטה על תחומי החיים העיקריים שהיו בידי ההסתדרות לידי המדינה במטרה לבסס את שלטונו. תוך כעשור הוא הצליח לעשות זאת בכמה מהמערכות החשובות, בהן הביטחון, עם פירוק הפלמ"ח והשתלבות מפקדיו ויחידותיו בשורות צה"ל (1948); החינוך, עם ביטול זרם העובדים וחקיקת חוק חינוך ממלכתי (1953); והתעסוקה, עם הלאמת לשכות העבודה ההסתדרותיות (1959).

1948

הלאמת שירות הביטחון. פירוק הפלמ"ח

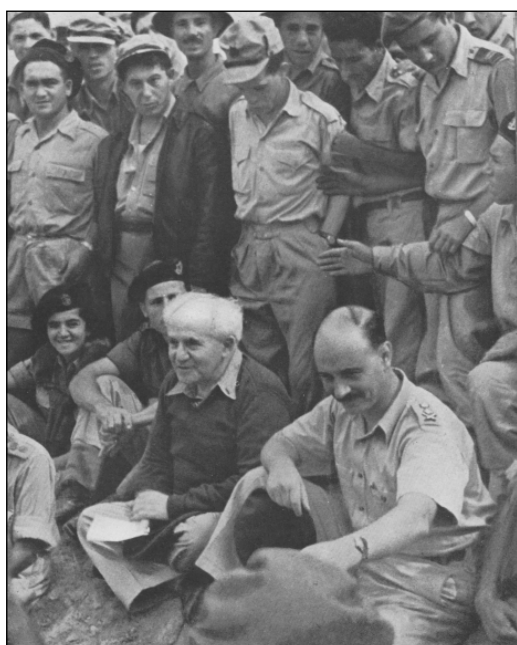
פלמ"ח. פעילים נושאים את דגל הפלמ"ח בתהלוכת אחד במאי ברחובות ירושלים (מכון לבון)

חודשים ספורים לפני ייסוד ההסתדרות, בסיומה של וועידת מפלגת "אחדות העבודה" שהתכנסה בכינרת ביוני 1920, החליטו אנשי המפלגה בצוותא עם אנשי ועד ארגון "השומר" המזוהים עמה על הקמת ארגון "ההגנה" כארגון צבאי למחצה (אלמן, 2010). הקמתו התרחשה בעיצומו של גל פרעות שביצעו הערבים כנגד היהודים (צחור, 1990). במעמד ועידת היסוד של ההסתדרות בחיפה נטלה על עצמה הנהגתה את האחריות על "ההגנה" (נאור, 1996). לא חלפו חודשים ספורים ובמרץ 1921 מינתה המועצה הראשונה של ההסתדרות את הוועד המרכזי של "ההגנה" – הגוף הפיקודי העליון של הארגון. היה זה גוף הסתדרותי הנתון בידי נציגי תנועת הפועלים, שהיו כפופים למוסדות ההסתדרות, למועצת ההסתדרות ולוועד הפועל (גולדשטיין, 1989).

מלבד הפיקוד העליון הייתה גם הנהגת "ההגנה" מורכבת מאנשי ההסתדרות, בראשם אליהו גולומב, שפעל בעיקר מול ברל כצנלסון בענייני הארגון (שפירא, 1985). כמו במרבית תחומי החיים: תעסוקה, בריאות, חינוך ודיוור, שבהם הייתה תלותם של המתיישבים היהודים במוסדות ההסתדרות הציונית ובמוסדות ההסתדרות הכללית כמעט מוחלטת בתקופת שלטון המנדט הבריטי, כך גם הייתה תלותם בתחום הביטחון וההגנה. על אף שהמדינה הייתה תחת שליטת המנדט הבריטי, הצליחה מפא"י לבנות מוסדות כלכליים ופוליטיים ולספק את כלל הצרכים ליהודים ביישוב, לרבות בתחום הביטחון (גרינברג, 2008). אומנם "ההגנה" הוקמה כארגון של מחנה הפועלים, אך במרוצת השנים היא הוכרה גם על ידי אנשי המרכז, "המחנה

האזרחי", שהצטרפו לשורותיה עם המעבר למרות המוסדות הלאומיים של היישוב. לעומתם, אנשי האצ"ל והלח", ארגונים צבאיים מחתרתיים, שהיו מיעוט ביישוב ודרשו יד תקיפה יותר, סירבו להכיר בארגון "ההגנה" ולהצטרף אליו.

בשלהי שנות ה-40, כחלק מתהליך המעבר מיישוב למדינה, החזיק בן-גוריון בתפיסה, לפיה המבחן להקמת המדינה הוא בקבלת סמכותו ומרותו. על כן, הוא לא התפשר ותבע בשנת 1947 את פירוקו המוחלט של האצ"ל ושילובו במסגרת "ההגנה" (ינאי, 1987). אם בראשית הקמת "ההגנה" היה תפקידו ועניינו של בן-גוריון בארגון מצומצם למדי, הרי שכעת,

שר הביטחון, דוד בן גוריון והרמטכ"ל יגאל ידין בפגישה עם חיילים (ויקישיתוף)

ערב הקמת המדינה וראשית ההתקפות של ערביי ארץ-ישראל כנגד היישוב היהודי, מעורבותו בארגון "ההגנה" בפרט ובמערכת הביטחון בכלל הייתה מלאה וכמעט חסרת מעצורים. ההכרה שקיבל בן-גוריון בקונגרס באזל כאחראי על תיק הביטחון בהנהלה הציונית, לצד העובדה שלא רכש אמון כלפי פיקוד "ההגנה", סימל את צעדו הראשון לכיבושה של מערכת הביטחון (שפירא, 1985). נחוש ואחוז להט להשליט את מרותו העליונה כממונה על הביטחון, פעל בן-גוריון לבצע שינויים עמוקים בעמדות פיקוד בכירות בארגון "ההגנה". בכך החל בתהליך פירוקו של מטה הפלמ"ח (פלוגות המחץ) הכפוף לארגון "ההגנה", ובהכפפת פלוגותיו

וגדודיו ישירות למטכ"ל. המהלכים שנקט לוו בחשדנות רבה, במרידות מצד אנשי "התנועה לאחדות העבודה" (הוקמה על ידי פורשי מפא"י ב-1944), בליכוי יצירים מפלגתיים, בפולמוס גלוי ובמשבר אמון עמוק ביחסים בינו ובין צמרת "ההגנה".

מגמה ריכוזית זו נמשכה ביתר שאת בעיצומה של המלחמה. בתהליך מהיר, תוך שהוא מבצע מהלכים עמוקים של ארגון מחדש במערכת הביטחון, השתלט בן-גוריון על מערכת הביטחון וקנה לעצמו מעמד של הסמכות העליונה המופקדת על הביטחון ועל ניהול המלחמה. דיון נוקב על מהלכיו של בן-גוריון התקיים בוועד הפועל של ההסתדרות במאי 1948, עשרה ימים לפני הכרזת המדינה ובעיצומה של מלחמת העצמאות שהשתוללה במלוא

עוזה. בדיון עמדה ההסתדרות על זכותה להמשיך להיות שותפה בקביעת מדיניות הביטחון, אך בן-גוריון טען כי יש להעביר את כל סמכויות הביטחון לממשלה החדשה (שפירא, 1985). ואכן, עם קץ המנדט הבריטי והקמת המדינה, ביקשה מפא"י, בהנהגת בן-גוריון, לרכז תחתיה את השליטה על תחומי החיים המרכזיים וקראה לריכוזיות במדינה. אחד החוקים הראשונים שיזמה המדינה החדשה היה הקמת צבא אחד (אלמן, 2010).

אימוני הים של הפלמ"ח בקיסריה 8 - פלוגה ח - בקורס ימי קצר בקיסריה- שדות ים - שער בחתירה (ויקישיתוף)

על אף הפצרותיה של מפ"ם ותביעתה מבן-גוריון לדחות את השינויים שתכנן לבצע בצבא עד לסיום הקרבות, הוא לא נרתע ופעל בדחיפות להוציא אותם אל הפועל במהלך שלושת חודשי ההפוגה בקרבות, החל מיולי ועד אוקטובר 1948 – "חודשים אלה סימנו את המעבר הסופי של שירות הביטחון מארגון "ההגנה" לצבא עברי סדיר, על סמליו, דרגותיו ומסגרותיו. תמורה זו הביאה לכלל שינויים בצבא הגנה לישראל.¹²³ בין שתי תפיסות הביטחון – זו של בן-גוריון, לפיה הביטחון אינו עניין מעמדי או מפלגתי ועל הצבא לפעול ללא זיקה פוליטית, ובין זו שהציגו אנשי מפ"ם, לפיה הצבא צריך להיות עממי ומעמדי (שפירא, 1985), בין שתי תפיסות אלו השתרשה זו של בן-גוריון, כפי שהוא עצמו הטיב לנסח זאת בנאומו בפני המועצה הארצית של מפא"י: "יהיה לנו רק צבא אחד – צבא הגנה לישראל!" אמר והוסיף, "עם היותי נאמן למפלגה ולהסתדרות, במה שנוגע לצבא, עלי להיות יהודי ורק יהודי. בתוך הצבא אין אני רוצה להכיר לא במפלגה ולא בהסתדרות."¹²⁴

1951

חקיקה בתחום יחסי העבודה

חקיקה בתחום יחסי עבודה. ישיבת ועדת העבודה, הכנסת הראשונה, 1951
(מכון לבון)

בראשית שנות ה-50 פעלה ממשלת מפא"י לעגן בחוק מערכת חוקים עבריים שתחליף את זו המנדטורית שהייתה נהוגה טרם הקמת המדינה. הרפורמה בחקיקה כללה את ביטולם של חלק מההוראות ומהחוקים המנדטוריים, תרגומם של אחרים לנוסח עברי, ניסוחם מחדש, הכנסת תיקונים נדרשים וחקיקת חוקים ישראלים חדשים.¹²⁵ המגמה לא פסחה על חוקי העבודה. שותפתה הטבעית של הממשלה בקידום מהלכי החקיקה שעניגו בחוק את זכויותיהם של העובדים הייתה כמובן ההסתדרות, שמימשה הלכה למעשה את המדיניות החברתית-כלכלית ברוח השלטון הסוציאליסטי ושמרה על אחיזתה במוסדותיה החשובים.

על ניסוח חוקי עבודה והגשתם לכנסת שקדו בכירי משרד העבודה, שביקשו ליצור אחדות בדיני עבודה ולפרוש תשתית של חוקים מעודכנים שיעניקו הגנה לכלל העובדים בין אם הם מאורגנים בארגוני עובדים ובין אם לאו. את תכנית החקיקה חסרת התקדים גיבשה והובילה שרת העבודה דאז, גולדה מאיר. החל מיום כניסתה לתפקיד בשנת 1949 ועד אמצע העשור נחקקו ביוזמתה חוקי עבודה רבים, שהחליפו את התקנות ואת החוקים שהונהגו בתקופת המנדט הבריטי. בהיבט של תנאי עבודה כלליים נחקקו שני חוקים מרכזיים: האחד, "חוק שעות עבודה ומנוחה", המגביל את יום העבודה ב-8 שעות ואת שבוע העבודה ב-47 שעות ומבטיח בכך 36 שעות מנוחה שבועיות על פי חוק. כמו כן, החוק מגדיר את הסמכויות

הניתנות בידי השר להאריך או לקצר את שעות העבודה, מפרט את הענפים שבהם הדבר אפשרי, וקובע את תוספת השכר בגין עבודה בשעות נוספות. החוק השני שנחקק, "חוק חופשה שנתית", חייב את המעביד להעניק לעובד 14 ימי חופשה שנתית בתשלום.

"חוקי עבודה שחוקקה הכנסת מבצרים מעמד ההסתדרות. מאז הקמת המדינה חוקקה הכנסת חוקי עבודה, מלבד תיקונים חשובים בשורה של תקנות הנוגעות לזכויות עובדים. החוקים נותנים גושפנקא ממלכתית להישגים אשר הושגו ע"י ההסתדרות במשך עשרות שנים" (אהרון בקר, דבר, 1957)

בהיבט של הגנה על עובדים נחקקו ארבעה חוקים: הראשון, "חוק עבודת הנוער", שקבע את הגיל המותר לעבודה, את סוגי העבודות שבהן חל איסור על העסקת בני נוער ואת הסדרת המנגנונים הדרושים להדרכתם בבחירת מקצוע; החוק השני "חוק החניכות", שתפקידו לסייע לבני הנוער לרכוש מקצוע בדרך של חניכות, קרי בעבודה מעשית מורכבת, זאת בצו של שר העבודה המחייב את בעל המפעל ומסדיר את חובת החניך וחובת המעביד;¹²⁶ החוק השלישי, "חוק עבודת נשים", שנועד להסדיר את זכויות הנשים בעבודה; והחוק הרביעי, "חוק איסור אפיית לילה", האוסר כל אפייה בלילה למעט אפייה פרטית בבית.

עבודת נוער (מכון לבון)

מועצת הפועלות. צלם: זולטן קלוגר (ויקישיתוף)

בשלהי העשור, בפברואר 1957, הגיעו מהלכי החקיקה לשיאם עם חקיקתם של שני חוקי עבודה חשובים נוספים: 'חוק יישוב סכסוכי עבודה' ו'חוק הסכמים קיבוציים', המגדירים

כללים נרחבים בתחום יחסי עבודה, בהם זכויות עובדים, תנאי העסקה וזכויותיהם של הצדדים להסכם קיבוצי.¹²⁷ החוק הראשון, "חוק יישוב סכסוכי עבודה", הסדיר את דיני התיווך והבוררות ליישוב סכסוכי עבודה, שמר את עקרון אי התערבות הממשלה בכפיית הסדרים רשמיים על הצדדים לסכסוך, העניק סמכות לממונה הראשי על יחסי העבודה להחליט על הליך תיווך שאינו מחייב את הצדדים לסכסוך העבודה, והעמיד בפני הצדדים לסכסוך את האפשרות לפנות לבוררות רשמית שפסיקתו מחייבת. החוק השני, "חוק הסכמים קיבוציים", הגדיר את תכולתו, תצורותיו, עקרונותיו והיבטיו השונים של הסכם קיבוצי. חוקים נוספים שהתקבלו: "חוק הביטוח הלאומי", "חוק אגודות התגמולים", "חוק ארגון התעסוקה", "חוק מנגנון הפיקוח על העבודה", "חוק חופשה שנתית", "חוק איסור הלנת שכר", "חוק פיצויי פיטורין", "חוק שכר שווה לעובד ולעובדת", "חוק חופשת מחלה", "חוק שכר המינימום" ו"חוק שוויון הזדמנויות בעבודה". כל אלה היטיבו עם העובדים ושיפרו את תנאי העסקתם.

נשים בתהלוכת אחד במאי ברמלה. 1954 - "האישה שותפה במערכות העבודה" (מכון לבון)

1951

שביתת הימאים. קבלת מרות או עצמאות

פלי"ם ספינות המעפילים. נמרוד אשל מפקד על טקס הנפת הדגל ושירת "התקווה" באניה פאן יורק (ויקישיתוף)

בקיץ 1951 עגנה אניית "נגבה" בחופיה השלווים של מרסיל, עיר הנמל הצרפתית, לצורך עבודות תחזוקה שגרתיות. על סיפונה של אניית הצי המסחרי הישראלי, שהייתה בבעלות חברת "שוהם" המשותפת לאיל הון אמריקאי ולהסתדרות, שהו באותה השעה עשרות ימאים ישראלים שניצלו את העגינה כדי לפתוח בשביתת מחאה על רקע תנאי העבודה הקשים שבהם הועסקו, שכר נמוך ותופעות של התעמרות וניצול שחשו הימאים בצי המסחרי. ניסיונות ההסתדרות לדכא את השביתה באמצעות משטרת צרפת נחלו כישלון צורב, כאשר לצד הימאים הישראליים ניצבו בחזית אחידה פועלי הנמל הצרפתי תוך הפגנת סולידריות מרשימה.¹²⁸

בראשית אוגוסט, כאשר שבה האנייה אל חופיו של נמל חיפה, ציפתה לימאים הישראליים קבלת פנים סוערת מצד ההסתדרות בדמות תביעה משפטית בבית הדין של ההסתדרות בגין השביתה הפראית שקיימו במרסיל. ניסיונותיה של מועצת הפועלים לרכך את הבירור המשפטי ולהסתפק בסעיף של "הפרת המשמעת ההסתדרותית ופגיעה לרעה בהסתדרות ובמוסדותיה", נכשלו.¹²⁹ היד הקשה שהפעילה ההסתדרות כנגד הימאים לא הייתה מפתיעה. חרף עוצמתם היו מנהיגי ההסתדרות וראשי הנהגת המדינה ערים לסכנות ולאיזמים שנשקפו למעמדם וחששו עד כדי פרנויה מוחלטת מפני מהלכים שעלולים היו להביא להחלשתם. על כן, הם לא נותרו שאננים אל מול ניסיונות הימאים. הרוח הרעה שנשבה בין הימאים ובין ההסתדרות

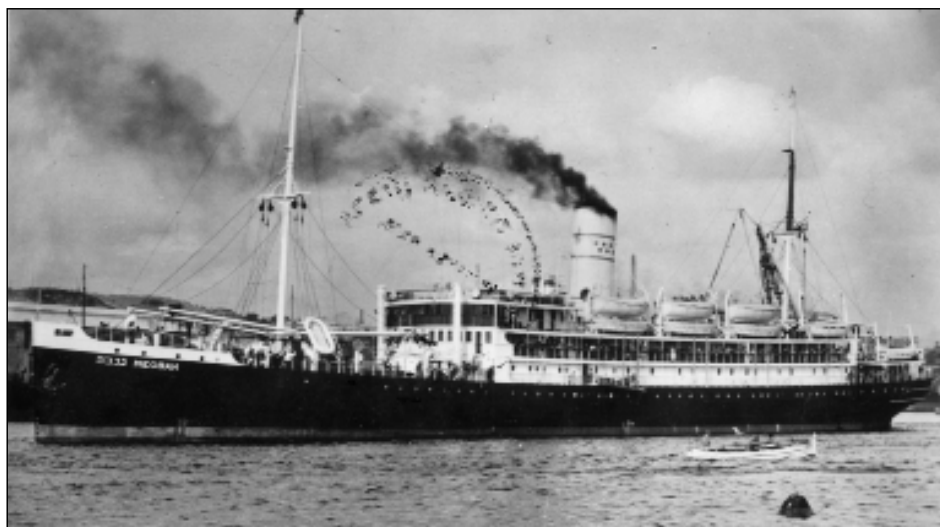
לא שקטה גם לאחר שהאחרונה הסירה את תביעתה המשפטית בגין השבתת האנייה בנמל הצרפתי. התעצמות כוחם של הימאים המאוגדים במועצת פועלי חיפה המשיכה להדיר שינה מעיני האוחזים בהגה השלטון. בין הסיבות לכך היו: החשש מפני הקשרים שהימאים יצרו עם משטרים קומוניסטיים במסגרת מסעותיהם מעבר לים; אחיזתם הענפה בצי מסחרי של עשרות ספינות ואניות סחר, שהיה החיבור הישיר והיחיד של המדינה אל מעבר לים; ובחירות שגרתיות לוועד הימאים שתוצאותיהן התקבלו במורת רוח בקרב הממסד. כל אלה עוררו בהנהגת המדינה חזיונות בלהות על מרד וחתירה של הימאים תחת ההסתדרות ואף תחת השלטון.

על מנת להטיל מרות ושליטה על הימאים הודיעה להם ההסתדרות על כוונתה להעבירם מחסות מועצת פועלי חיפה לכפיפות הוועד הפועל שבתל אביב. הסתייגותם של הימאים, שחששו מפני אפליה ביחס לעובדי צים, חברת הספנות הגדולה, ותביעתם לקבל מעמד של ארגון מקצועי אוטונומי שאינו כפוף לתקנון ההסתדרות, תוך פתיחה בשביתה חריפה, נתפסו בעיני ראשי השלטון כקריאת תיגר. מכאן הייתה קצרה הדרך לעימות סוער. סירובה של מועצת הפועלים להכיר בנציגות זמנית לשעת חירום שבחרו הימאים ברוב מוחץ הציתה את מאבק הימאים, שלימים זכה לכינוי "מרד הימאים" והיה מהדרמטיים שידעה המדינה (שייט, 2010). אומנם העילה הרשמית לשביתה הכללית של איגוד הימאים בכל האניות בארץ ובחו"ל הייתה דרישתם לשיפור תנאי העסקתם, אך בפועל מאחורי מאבקם עמד עימות חריף כנגד הצמרת המפא"יניקית בהנהגת ההסתדרות, על שאינה מתייצבת לצדם ותומכת בעמדת המעביד.¹³⁰

"אפשרי שישברו אותנו, אך אנחנו את ענייני הימאים לא נמכור. כל יום יבואו אניות נוספות, הנמל ייסתם, אך הכוח בידינו, אם נהייה מאוחדים" (נמרוד אשל)

השביתה הובילה לחדירת כוח צבאי ומשטרי גדול לשטח הנמל ולגלל מעצרים נרחב. על המבצע פיקד מתוך חמ"ל חירום מיוחד לא אחר מאשר דוד בן-גוריון עצמו. הוא פסל את תוצאות הבחירות, פיזר את ועד העובדים והדיח מתפקידו את יושב ראש הוועד הנבחר, רב חובל נמרוד אשל, איש מפ"ם – כל זאת בשל חשש מוחשי מאיבוד אחיזתן של ההסתדרות ושל מפא"י בוועד איגוד הימאים לטובת מפלגת הפועלים המאוחדת. 42 ימים נמשכה שביתה הימאים, ששיתקה את פעילות הסחר הימי של המדינה, והייתה מהמחאות הדרמטיות והאלימות שפרצו בשוק העבודה. התפרעויות ותגרות פרצו בזו אחר זו. עד אמצע נובמבר

נטשו הימאים את עבודתם בשמונה אניות ישראליות. על איומי הממשלה להפעיל את אניות הסחר על ידי הצבא קרא אשל תיגר ואמר בהתרגשות: "אפשרי שההסדרות תשבור אותנו, אך אנחנו את ענייני הימאים לא נמכור."¹³¹ ב-27 בנובמבר התפתחה תגרה בין כוחות המשטרה הרבים ובין הימאים על סיפונה של אניית "ארצה", במהלכה נפצע אחד הימאים באורח קשה. ניסיון המדינה לדכא את השביתה באמצעות הוצאת צווי גיוס בהולים לשורות צ.ה.ל לכ-60 ימאים רק הגביר את התמרמרות הימאים, שהחריפו את צעדיהם.¹³² לשיאה הגיעה השביתה ב-16 בדצמבר כשמשטרת חיפה ניסתה להשתלט על האנייה "תל אביב" ולהוריד מסיפונה את הימאים השובתים. במהלך האירוע שיצא מכלל שליטה התפתחה תגרה אלימה, מלווה בקרב סכינים וגרזנים, שבמהלכה נפצעו כ-40 שוטרים.¹³³

אניית "נגבה" (מכון לבון)

בסיומם של 42 ימי השביתה סיכלה ההסתדרות את כוונתם של הימאים להקים ארגון מקצועי עצמאי, אך לראשונה נסדקה התמיכה התקשורתית במהלכיהן של מפא"י ושל ההסתדרות, ונמתחה ביקורת חריפה על פעולות הדיכוי הקשות שננקטו נגד השובתים, לרבות הפעלת "פלוגות הפועל", שפעלו מטעם המפלגה במופע אלימות פרוע וחסר רסן.

1951

"פלוגות הסדרן". המיליציה ההסתדרותית

פלוגת הסדרן של הפועל בפתח תקווה בתהלוכה (מכון לבון)

"פלוגות הסדרן", שנודעו גם בשמות נוספים, כגון "פלוגות הפועל", "הביטחון המסכל", או בשם העממי "המיליציה ההסתדרותית של בן-גוריון", החלו את דרכן בשנות ה-30 של המאה העשרים כקבוצות של סדרנים וספורטאים מקרב התאגדות הספורט "הפועל" שהוזעקו למשימות אבטחה ושמירה באירועים שונים שקיימה ההסתדרות.¹³⁴ פעילותן העיקרית של פלוגות אלו עם הקמתן התמקדה בפיצוץ הפגנות שקיימו הרוויזיוניסטים ובהגנה על הפגנות שקיימה תנועת העבודה. איגוד הסדרן היה אחד משלושת האיגודים שהקימה "הפועל" באותן שנים: איגוד ארצי לכדורגל וכדור יד, איגוד לספורט ים ואיגוד הסדרן. בראשית דרכו, בשנת 1936, מנה האיגוד 12 "פלוגות הסדרן" שבשורותיהן פעלו 307 חברים. תוך שנים ספורות התרחב האיגוד ל-1500 חברים.¹³⁵

במרוצת השנים תפסו את מקומם באיגוד צעירים רבים שהיוו כוח בעל סממנים צבאיים ברוח התקופה ויועדו למשימות "לאומיות" אל מול המנדט הבריטי. היו אלה ימי המאורעות ביישוב. "פלוגות הפועל", שנוצרו מ"פלוגות הסדרן", פעלו מטעם ההסתדרות בכל תחומי החיים; שמירה על היישובים, על הגבולות ועל נמלי הים; סיוע בבניית ההתיישבות ובהפרחת השממה; והשלטת סדר במרחב הציבורי, לרבות אבטחת קלפיות במערכות בחירות ובאירועים הסתדרותיים וריסון הפגנות שהתקיימו כנגד שלטון מפא"י.¹³⁶ חוסנם הפיזי של אנשי "פלוגות הפועל" כספורטאים וקנאותם למשימותיהם, שגלשה לעיתים להפעלת

כוח פיזי מופרז ולנחישות יתר בהשלטת הסדר, עוררו ביקורת נוקבת כלפי מוסדות מפא"י וההסתדרות על השימוש המופרז בכוחם. ביטוי בולט לשיטות הפעולה הפסולות שנקטו "פלוגות הפועל" אפשר היה למצוא בראשית שנות ה-50 במרד הימאים שפרץ בנמל חיפה. תגרות ידיים על פתח שערי הנמל בין משמרות הימאים השובתים ובין אנשי "פלוגות הפועל" דרדרו את סכסוך העבודה למשבר פוליטי עמוק.¹³⁷

"פלוגות הסדרן" בחיפה נחשבו למשולחי רסן באופן בולט. את נחת זרוען הרגיש כל מי שהעז לצאת בהתרסה כנגד פרנסי העיר האדומה ומנהיגי מפא"י. תגרות דומות ואלימות שנקטו חברי "פלוגות הפועל" בשכונת ואדי סאליב כלפי מנהיגי המחאה בשכונה תרמו בסוף שנות ה-50 להתפרצות אחת המחאות החברתיות הסוערות במדינה – מאורעות ואדי סאליב. באירועים אלה ואחרים, שהתפתחו למחאות אלימות, התברר שוב ושוב כי לא היו אלה פלוגות תמימות, אלא מאבטחים קשוחים מטעם המפלגה, שהשליטו סדר באמצעות אלימות קשה ופרועה בחסות מפלגת השלטון, הן בעימותים פוליטיים הן בסכסוכי עבודה ובהפרות שביתות.¹³⁸

פלוגות הסדרן (פלוגות הפועל) במצעד, 1935 (מכון לבון)

בין השאר פעלו "פלוגות הפועל" לדיכוי המחאות כנגד מפלגת השלטון מתוך חשש אמיתי של אנשי מפא"י מפני הקמתה של תנועה קומוניסטית קיצונית, כפי שהתרחש ברוסיה, שהייתה עלולה לתפוס את השלטון. בין השאר הם נשלחו להפריע לאספות קומוניסטיות בטענה שהן מתקיימות כנגד ביטחון המדינה, עוררו פרובוקציות והביאו לפיצוץ של אספות והפגנות שהתנהלו כנגד השלטון. האירועים האלימים והמורא והפחד שהטילו חברי "פלוגות הפועל" זרעו בציבור אווירה מתוחה. על פי עדויות רבות, היו מי שהחזיקו באותם ימים, בעיקר בקיבוצים, סליקים מאולתרים ותחמושת רבה, ששימשו אומנם למטרות ביטחון שוטף

ולשעת חרום ביטחונית, אך גם נשמרו ליום פקודה שבו ייקראו להגן על הממסד ההסתדרותי במלחמת אחים אפשרית.

הנחת אבן הפינה לבית ההסתדרות בכפר אתא. למרגלות הבימה ניצבים משני צדדיו חברי פלוגות "הפועל" בכפר אתא (ויקישיתוף)

אף-על-פי שלא נחשבו ככוח שיטור ממשלתי נראו לעיתים "פלוגות הסדרן" במשימות ממשלתיות לצד כוחות השיטור. כשגעשה המדינה בדבר כספי השילומים מגרמניה וגבר החשש להפרות סדר, דיווחה העיתונות על התקהלויות של "פלוגות הסדרן" וריכוזן לטובת המשטרה במוקדי החיכוך לצד כוחות השיטור.¹³⁹ דיווחים על חברי "פלוגות הפועל" מחיפה שנשלחו לבלום את הפגנת אנשי חרות מול הכנסת בירושלים, נשללו על ידי שר המשטרה הראשון של מדינת ישראל, בכורשלוש שיטרת, שהוסיף כי על פי החוק אין למשטרה מניעה להשתמש באזרחים לעזרת כוחות המשטרה.¹⁴⁰ בתחילת שנות ה-60 פוזרו "פלוגות הסדרן".

תיגרות בין משמרות הימאים לבין פלוגות "הפועל" בחיפה

תיגרות ידים פרצו משך יום אתמול ליד שערי נמל חיפה בין משמרות הימאים השוכתים מצד אחד לבין אנשי פלוגות "הפועל" ועשרות מפועלי הנמל מצד שני. משמרות הימאים השוכתים שניצבו ליד שער הנמל עם כרזות בשפות עברית, אנגלית ואיטלקית, הותקפו על-ידי פלוגות "הפועל" לאחר שכ

1953

הלאמת החינוך. ביטול זרם העובדים

בית־הספר בורוכוב בגבעתיים. בית־הספר הראשון ברשת החינוך "זרם העובדים" של ההסתדרות (ויקישיתוף)

החל משנות ה-20 חל פיצול במערכת החינוכית ביישוב ובעקבותיו הוקם זרם העובדים, שקיבל הכרה רשמית כזרם נפרד בשנת 1926 (אלבוים־דרור, 1997). עד הקמת המדינה היה זרם העובדים בחינוך, המפעל החינוכי של ההסתדרות, הזרם הרשמי השני בגודלו ביישוב היהודי אחרי הזרם הכללי. רבים מתומכיו הנלהבים של זרם העובדים, בהם מורים ותיקים, שראו במפעל החינוכי של ההסתדרות מכשיר חשוב להגשמת חזון לאומי רחב יותר, קראו לקברניטי ההסתדרות לחייב את חבריה לשלוח את ילדיהם להתחנך במוסדות החינוך שלה. בחזונם הם ראו את זרם העובדים משגשג ומתרחב לרשת ענפה של בתי־ספר, שתקלוט רבים מילדי הזרם הכללי והזרם המזרחי (הזרם הדתי), ותקנה להם מטען ציוני סוציאליסטי ברוח תנועת העבודה.¹⁴¹

תהליכים משמעותיים שהתרחשו באותה עת, בהם גידול האוכלוסייה עקב גלי העלייה, צרכיהם החינוכיים המשתנים של ילדי העולים שנקלטו זה עתה, והצפיפות הגוברת בכיתות הלימוד, חייבו את ההסתדרות להכשיר מאות גננות ומורים חדשים, ולחנוך בתי־ספר רבים, שהביאו לצמיחתו המהירה של זרם העובדים. ערב הכרזת המדינה הגיע רשת בתי־הספר והגנים של זרם העובדים לכ-30% מהילדים הלומדים בישראל. גלי העלייה הגדולים שעמדו בפתח והתפתחותה המרשימה של המדינה שבדרך העלו את הצורך בהכשרת 400 מורים

חדשים ובפתיחת סמינריונים וקורסים מזורזים להכשרת מורים וגננות.¹⁴² מערכת החינוך כולה שילשה את גודלה תוך שלוש שנים והגיעה ל-326 אלף תלמידים, וזרם העובדים נשא בעיקר המעמסה תוך שהוא קולט 60 אחוז מילדי העולים ומגייס לשורותיו אלפי מורים (צמרת, 1997). ערב הקמת המדינה היה זרם העובדים אחד המפעלים הערכיים והמבטיחים ביותר של ההסתדרות, אך לא חלפו שנים ספורות ובשנת 1953 חל מפנה דרמטי בהתפתחותו. הזדהותם של אלפי תלמידי העולים עם האידיאולוגיה הפועלית הייתה רופפת לחלוטין. בן-גוריון ורבים מחבריו למפלגת מפא"י, שזה עתה היו שותפים למפעל ההסתדרותי המתפתח, חשו כעת ממרום מושבם בממשלה את עוצמתו של זרם העובדים וראו בפירוק את אחד האתגרים החשובים בתכניתם לרוקן את ההסתדרות מתכנה ומערכה על מנת ליטול את

תנועות שלום וסולידריות בארץ. חינוך הוא ביטחון, יוחזר זרם העובדים. (מכון לבון)

השליטה על המדינה כריבון. עמדתם העקרונית, לפיה יש להטמיע את זרם החינוך ההסתדרותי בזרם החינוך הכללי ובכך לבטלו הלכה למעשה – עמדה שלא זכתה לתמימות דעים במפא"י עצמה, עוררה ויכוח סוער ויצרי בתוך המפלגה ומחוצה לה בין התומכים בממשלת מפא"י בראשות דוד בן-גוריון ובין מבקריה החריפים.¹⁴³ בין היתר הואשמה מפא"י בכניעה ללחצה של הבורגנות הישראלית, ונטען כלפיה כי זנחה מושגי יסוד מקובלים בתורת הציונות הסוציאלית ועסקה בעיקר במלאכת פירוק ההסתדרות.¹⁴⁴ הרוב המובטח של מפא"י בוועד הפועל של ההסתדרות סייע בידה להעביר את ההחלטה על ביטול זרם העובדים בוועד הפועל של ההסתדרות ברוב של 20 נציגי מפא"י ו"העובד הציוני", זאת לעומת 13 קולות של נציגי מפ"ם, המתנגדת העיקשת ביותר לרעיון ביטול זרם העובדים.

בשנת 1953, לאחר ששאבה עידוד מהחלטת

הוועד הפועל הנשענת על הרוב שהעניקה מפא"י, הניחה הממשלה על שולחן הכנסת את הצעת חוק חינוך ממלכתי, שמטרתה המעשית הייתה הלאמת החינוך על זרמיו השונים והקמת מערכת חינוך הכפופה לחוק חינוך ממלכתי. בכך ביקשה הממשלה לעקור מידי ההסתדרות את שליטתה בתכנים וברעיונות שהיא ביקשה להחדיר בדור הצעיר ולהעביר את השליטה עליהם לידי המדינה. הצעת החוק עוררה התנגדות עזה בקרב חברי מפלגת מפ"ם.

היו שראו בחוק החדש את השלטת מונופול האידיאולוגיה הבורגנית בבתי הספר. הנתונים שהציגו מתנגדי החוק לימדו על הצלחתו של זרם העובדים וצמיחתו עם שיעור שיא של 43% מכלל התלמידים שהשתייכו לזרם העובדים בשנת 1952, אך עובדות אלו לא ריככו את עמדת הממשלה ולא מנעו בעדה לקדם את הצעת החוק. בראש הקוראים הנלהבים להגשמת החינוך הממלכתי עמד דוד בן-גוריון עצמו, שראה בחוק את אחד השלבים המכריעים בכינון המדינה ואת אחד המכשירים החשובים לליכוד, לביצור ולעיצוב דמותו של העם היושב בציון, תוך שהוא מבקר בחריפות את משטר הזרמים בחינוך ושולל את קיומו של זרם העובדים.¹⁴⁵

באוגוסט 1953 אישרה הכנסת את חוק חינוך ממלכתי במוסדות החינוך בארץ ובכך ירד המסך על זרם העובדים. בן-גוריון הגשים את חזון "הממלכתיות" והקנה מרכיב לאומי פורמלי לתחום החינוך, כשארבעת הזרמים שהפעילו מערכות חינוך נפרדות, "הזרם הכללי", "זרם העובדים", ושני הזרמים הדתיים, הוכפפו למשרד החינוך (פדהצור ופרליגר, 2004). חיסולו של זרם העובדים הנחית מהלומה קשה על תנועת הפועלים. עם פירוק איבדה ההסתדרות את אחד האמצעים החינוכיים המרכזיים שהיו בידה כדי להקנות את ערכיה ודרכה האידיאולוגית לדור הצעיר. זרם החינוך ההסתדרותי נטמע בחינוך הכללי שנעדר כל חזון חברתי סוציאליסטי ורוח חלוצית.

"אם נחוק לנו חינוך ממלכתי לשם כינון עם אחד, הרי פי כמה הוא נחוק לנו לשם כינון עם עובד (דוד בן-גוריון, 1953)

1956

הקמת קרנות הפנסיה ההסתדרותיות

קופות תגמולים וקרנות פנסיה – כינוס קופות התגמולים והפנסיה מטעם ברית הפקוח בבית החלוצות בתל אביב (מכון לבון)

בשלהי שנות ה־50 הקימה ההסתדרות רשת מקיפה של שמונה קרנות פנסיה לעובדים וקרנות לביטוח הדדי. באותן שנים מרבית העובדים בארץ נמנו עם חברי ההסתדרות והיו מאוגדים תחת ועדי עובדים חזקים. אלה הצטרפו לקרנות הפנסיה במסגרת הסכמים קיבוציים וצווי הרחבה. עד שנת 1958 נהנו כרבע מיליון חברים משמונה קרנות פנסיה וביטוח¹⁴⁶ בין שמונה קרנות הפנסיה נמנו: "קרן הגמלאות המרכזית של עובדי מוסדות ההסתדרות" (1954); "מבטחים", שפעלה בקרב מפעלי התעשייה, הסקטור הציבורי והפועלים הזמניים (1949); "קרן הביטוח והפנסיה של פועלי הבניין בסקטור הבנייה ועבודות ציבוריות" (1958); "קרן ביטוח ופנסיה לפועלים שכירים בחקלאות" (1958); "קרן מקפת", קופה מרכזית לתגמולים ופנסיה לפקיד (1956); "המגן", קרן פנסיה מרכזית לקואופרציה היצרנית והשיתופית (1950); ו"נתיב", קרן הפנסיה לפועלי ועובדי סולל בונה ומפעליו בע"מ (1957).¹⁴⁷ שנים ספורות לאחר הקמתן בישרו הנתונים הכספיים של הקרנות על הצלחה מרשימה. ההון הצבור בקופות הגיע לכ־300 מיליון ל"י מהפרשות המעסיקים והעובדים ומספר החברים בקופות הגיע לרבע מיליון עובדים. כ־5 אחוז מההון הצבור בקרנות הפנסיה הועבר להשקעות במניות של המפעלים הכלכליים של משק העובדים. תכניות כספיות של חברת העובדים שהסתכמו בעשרות מיליוני ל"י נשענו על קרנות הפנסיה וקופות התגמולים של ההסתדרות, שהיוו מקורות מימון עצמאיים עיקריים. מי שלטשה עיניים אל עבר ההון העצום של קרנות הפנסיה ההסתדרותיות הייתה הממשלה, שחיפשה מקורות כספיים לפיתוח המדינה בראשית

דרכה. על כן, היא הגיעה עם ההסדרות להסדר, לפיו היא תאפשר לה להשתמש בכ-50% מההון כהשקעה לטובת פרויקטים ממשלתיים, בתמורה לכך שתעניק לקרנות הגנה מפני אינפלציה גבוהה על ידי השקעתם באגרות חוב ממשלתיות, ואף תפנה 20% מכלל הכספים המיועדים לפרויקטים ממשלתיים לטובת מימון השקעה במפעלים הסתדרותיים (רצון, 2010).

החל משנות ה-60 ולאורך כשלושה עשורים עמדו שתי סוגיות מרכזיות לדיון בנושא קרנות הפנסיה ההסתדרותיות. האחת, מיזוג קרנות הפנסיה של העובדים לקרן מרכזית שנועדה לפתור כמה בעיות, בהן הזכויות של העובדים מקרן אחת לשנייה.¹⁴⁸ הסוגיה השנייה, שהסעירה את ההסתדרות לאורך שני עשורים, הייתה מאמצייה של ממשלות ישראל המתחלפות להביא לאישור את חוק הפנסיה הממלכתית, חוק מקיף לכלל האוכלוסייה. הצעת חוק הפנסיה הממלכתית הראשונה הונחה על שולחן הכנסת בשנת 1970 על ידי יוסף אלמוגי, שר העבודה.¹⁴⁹

חששה של ההסתדרות מהפקעת השליטה על קרנות הפנסיה על ידי המדינה הובילה לעימות מתמשך בינה ובין הממשלה. כעשר שנים התנהלו דיונים סוערים סביב הצעת החוק. שר בא ושר הלך, הצעת חוק אחת נגנזה ואחרת עלתה,¹⁵⁰ אך התנגדות ההסתדרות לחוק הפנסיה נותרה עקבית ואיתנה. "לא ניתן לגזול את קרנות הפנסיה מהעובדים" הצהיר ירוחם משל פעם אחר פעם.¹⁵¹

טענות כלפי ראשי קרנות הפנסיה על ניהולן הלקוי נשמעו כבר בשנת 1977, אך אלו נדחו על ידי ראשי ההסתדרות.¹⁵² באותה השנה התפטר מתפקידו חשב קרנות הפנסיה של ההסתדרות על רקע חילוקי דעות מקצועיים עם מזכ"ל ההסתדרות, ירוחם משל.¹⁵³ בדצמבר 1986 דווח על גירעון אקטוארי ב-6 קרנות הפנסיה ההסתדרותיות.¹⁵⁴ קולות ראשונים של דאגה לגורל קרנות הפנסיות ההסתדרותיות החלו להישמע בעיקר מכיוון משרד האוצר, אך אלה נהדפו בתוקף על ידי ראשי ההסתדרות, שראו בטענות תעמולה שקרית והדגישו כי קרנות הפנסיה יציבות ונמצאות תחת פיקוח אקטוארי מלא.¹⁵⁵

באמצע שנות ה-90 עלה נושא הפנסיה בישראל לראש סדר היום הציבורי כשמוקד תשומת הלב הופנה לקרנות הפנסיה ההסתדרותיות, ובראשן לקרנות הגדולות, "מבטחים" ו"קרן מקפת", שנקלעו לגירעונות אקטואריים מדאיגים (ספיבק, 1994). בסוף העשור כבר איש לא יכול היה להסתיר את עומק המשבר. הגירעונות האקטואריים של קרנות הפנסיה ההסתדרותיות תפחו והגיעו לכ-50 מיליארד ש"ח (בהר ואחרים, 2002). בשנת 2003, כחמישים שנה לאחר שהונחה הצעת החוק הראשונה בנושא קרנות הפנסיה, הולאמו קרנות הפנסיה ההסתדרותיות.

1956

פנחס לבון, מזכ"ל ההסתדרות 1956-1961

במרכז: פנחס לבון, מזכיר ההסתדרות. מועצת ההסתדרות, 1956, תל אביב (ויקישיתוף)

ביוני 1956 נבחר פנחס לבון, חבר סיעת מפא"י, לתפקיד המזכיר הכללי של ההסתדרות. לשכת המזכיר בקומה החמישית של בניין הוועד הפועל ברחוב ארלוזורוב בתל אביב לא הייתה זרה ללבון. שש שנים קודם לכן הוא שימש באותו תפקיד בדיוק, אך פרש לאחר תקופה קצרה בת שנה בלבד לאחר שנקרא על ידי דוד בן-גוריון לשמש בתפקיד שר בממשלתו. לקדנציה השנייה בהסתדרות נכנס לבון כשמעליו מרחפת עננת "עסק הביש", פרשייה שבעקבותיה התפטר מתפקיד שר הביטחון. השאלה שעמדה במרכז הפרשה – מי נתן את ההוראה לרשת ריגול ישראלית לפעול במצרים כנגד מטרות בריטיות, נותרה פתוחה, אך לבון פנה לעשייה למען ציבור העובדים.

כניסתו של לבון לתפקיד והערכה הרבה כלפיו כאיש ביצוע נועז, עתיר רעיונות ורפורמטור ותיק ומנוסה, עוררה ציפיות להתחדשות ההסתדרות ולעשייה ענפה. חזונו נשען על שני עקרונות: "העברת תפקידים ממלכתיים של ההסתדרות לידי המדינה, והבטחת השליטה המוחלטת של ההסתדרות במשקה".¹⁵⁶ על שני עקרונות אלה לא התפשר לבון ולא סטה מדרכו, אפילו כשקמה לו התנגדות עזה מתוך ההסתדרות ומחוצה לה.

מיום כניסתו לתפקיד הסתער לבון על ההסתדרות בעוז ובמרץ וביקש לבצע שינויים ארגוניים כמעט בכל חלקה טובה בה.¹⁵⁷ בראשית כהונתו הוא נדרש להכריע בשאלת "חוק ארגון התעסוקה" שקידמה הממשלה, לפיה יועברו לשכות העבודה למדינה. בעוד רבים מקרב חברי ההסתדרות התנגדו נחרצות להקמת לשכת עבודה ממלכתית וראו בה את הלאמת

לשכות העבודה ההסתדרותיות, נקט לבון בעמדה חיובית נחרצת כלפי המהלך וטען כי לנגד עיניו עומדים טובת הפועלים והשירות שעליהם לקבל ולא שיקולים הנוגעים לשליטה על חלוקת העבודה. עוד הוסיף לבון כי לדעתו "על ההסתדרות להשתחרר מכל אותם דברים העשויים להשניא אותה על חבריה. ההסתדרות עושה דברים רבים וטובים, אולם היא עושה אותם כך שהם מעוררים שנאה כלפיה במקום אהבה."¹⁵⁸ תמיכתו של לבון בהצעת החוק סללה לממשלה את הדרך להלאמת לשכות העבודה ההסתדרותיות.

פנחס לבון: אחריות ממלכתית ודאגה לאיש העובד – עיקרי ההסתדרות התיאוריה על חוסר עבודה כ"אמצעי מבריא" – זרה לתנועה	שני עיקרים יסודיים משמשים הנרות שהאירו וסאירים את דרכה של ההסתדרות בל"ח שנות קיומה – יסוד האחריות הממלכתית ויסוד הדאגה לאיש העובד וחיינו, לערכו ולמעמדו בחיי הציבור, בחיי החברה ובחיי העם. ונדמה, שאין עוד בארץ ואין עוד בעם ישראל ארגון שהתקרב במידה כזו למילוי שני התפקידים האלה כמו ההסתדרות – אמר אתמול המזכיר הכללי של ההסתדרות, פנחס לבון, במסיבה של עובדי הוועד הפועל, לכבוד ל"ח שנות קיומה של ההסתדרות.
קורת העיונת בכוח המעשה ובס היצירה. כמובן – ציין פ. לבון – ההסתדרות איננה ארגון בלי פגמים, וא בכלל לדבר על ארגון חברתי מושל אנשים התובעים שליטות מוחלטות הם בעצמם פגומים. או שיש לו כוונות לא מושלמות ביותר. ארג הנושא את עיניו אל על ונוסע	

שנה לאחר מכן פעל לבון במלוא המרץ לקידום רפורמה נוספת בהסתדרות, עתה באחד המפעלים ההסתדרותיים החשובים ביותר של חברת העובדים – "סולל בונה". התכנית שגיבש כללה את פיצול החברה לשלוש הנהלות נפרדות ועצמאיות: האחת לבניין ותעשיות הבניין, השנייה לתעשייה ולעבודות חוץ והשלישית לנמלים.¹⁵⁹ בכך ביקש לבון ליצור תחרות בין הגופים המשקיים ההסתדרותיים בדומה למגזר הפרטי. בנוסף דרש לבון בתכניתו לקדם שינויים ארגוניים במפעלים הקואופרטיבים החשובים של ההסתדרות, "סולל בונה", "תנובה" ו"המשביר המרכזי". בין השינויים ביקש לבון לבטל את החובה החלה על משקי ההסתדרות לשווק את תוצרתם באמצעות המפעלים הקואופרטיביים. התכנית עוררה סערה בהסתדרות וקוממה את עובדי "סולל בונה". בתגובה שיגרו 122 בכירים בקואופרטיב מכתב נוקב ללבון בו הביעו את מורת רוחם והתנגדותם לרפורמה העמוקה. על אף הביקורת היה לבון נחוש להוציא לפועל את תכניתו. באפריל 1958 הוא הניח על שולחן מזכירות חברת העובדים את תכניתו לבצע ארגון מחדש במבנה של "סולל בונה", הצעה שאושרה על ידי הוועד הפועל. בהמשך תקופת כהונתו הוביל לבון שורה של רפורמות ומהלכים נוספים ליעול המשק ההסתדרותי, בהם שינוי שיטת העבודה במרפאות קופת החולים, שינוי ארגוני בחברת "שיכון עובדים" לביטול מגבלות בניה, הקמת מחלקה לעובד האקדמי, העברת התחבורה הבינעירונית

מידי הקואופרטיבים לרשות ממלכתית ציבורית (הלאמת התחבורה), אישור מדיניות שכר חדשה ושיתוף עובדים בהנהלת המפעלים. בתחום יחסי העבודה פעל לבון באותה הנחישות. בשנתו השנייה עמד לבון בפני כמה וכמה מאבקי עובדים קשים. הסוערים מכולם פרצו במפעלי "אתא" ו"וולקן", שם פתחו העובדים בהפגנות ובשביתות. לצד ההבנה שגילה כלפי מצוקת הפועלים, פעל לבון לרסן את להט השביתה שאחזו בהם. "אם יש לכם טענות", קרא לבון לפועלי וולקן השובתים, "סמכו על אותה ההסתדרות שהבטיחה לכם שכר ותנאים מן ההגונים בארץ. אל תהיו בין מהרסי מכוונות ורצים ריצת אמוק, הפוגעים בעצמם ובמפעלים."¹⁶⁰

הוועד הפועל. ראובן ברקת, דוד ברגוריון, מרדכי נמיה, פנחס לבון (מכון לבון)

מעבר להשלטת הסדר ביחסי העבודה, ביקש לבון להגשים את שאיפתו העקבית להשבת השליטה של ההסתדרות על מוסדותיה וזרועותיה. בין השאר ניבא בהרצאתו בפני ועידת מפא"י בתל אביב את העתיד להתרגש על ההסתדרות בעשורים הבאים והתריע על הסתירה הקיימת בין ייצוג עובדים ומעבידים, "סתירה העלולה לקבל צורה מזיקה ולהיהפך למקור של חולי."¹⁶¹ לבון, דמות מתונה מבחינה סוציאליסטית, נחשב לאחד מראשי ההסתדרות החשובים והמשפיעים בתולדותיה. תפקידו הופסק עקב התחדשותה של פרשת "עסק הביש" בתחילת ה-60.

1956

הלאמת לשכות העבודה ההסתדרותיות

העשור השני להקמת המדינה התאפיין בנתק שהחל להיווצר בין ההסתדרות ובין האוכלוסיות החלשות בחברה הישראלית, מרביתן עולים חדשים מארצות ערב. נתק זה, שהלך והעמיק במרוצת השנים, לא פסח על שוק העבודה, ויש הסבורים כי שורשי תחושות הקיפוח העדתי נעוצים שם, בין כותלי מקומות העבודה, או ליתר דיוק על ספסלי לשכות האבטלה. קליטת עובדים בשוק העבודה באותן שנים הייתה תלויה מוצא. ההסתדרות, שהחזיקה בלשכת העבודה ובמרבית מקומות התעסוקה במשק, פעלה על פי רוח הממסד, שהרי חד הם. הפניית העובדים למקומות העבודה עברה דרך פקידים, עסקנים ומקורבים למפא"י.

קבוצת עולים ליד לשכת העבודה לפועלי פתח תקווה, סניף ראש העין (מכון לבון)

העובדים הנאמנים למפלגה, בעלי הקשרים ובני שכבות האוכלוסייה החזקות, איישו את המשרות הנחשקות במקומות העבודה, ואילו מרבית בני עדות המזרח, תושבי הפריפריה והשכונות קשות היום, ספגו לראשונה בלשכות העבודה את תחושות האפליה והקיפוח. מרביתם נשלחו לעסוק בעבודות כפיים במקצועות ובמשרות נחותות, בשכר נמוך ובתנאי העסקה נצלניים, וספגו יחס מזלזל ומנוכר מצד הפקידים. רבים מהם הפכו בעל כורחו למובטלים הפוקדים שוב ושוב את לשכת העבודה – ונדחים. ואולם יהיה זה הוגן להדגיש כי אלמלא מפעליה של חברת העובדים, ספק אם ניתן היה לקלוט עלייה בשיעור כה גבוה ולספק עבודה והכשרה מקצועית לחלק ניכר מבני עדות המזרח.

העבודה המאורגנת, השואבת את כוחה מהתלכדותו של ציבור העובדים מאחורי רעיון הסולידריות והערבות ההדדית – לא זו בלבד שהוסיפה בשנות ה-60 וה-70 להזניח ולהפלות חלקים הולכים וגדלים בחברה, לנדות אותם משוק העבודה ולהרחיקם מתחושת התלכדות זו, היא אף החדירה בהם תחושות עמוקות של אנטגוניזם כלפי ההסתדרות ומפלגת השלטון. שוק העבודה הפנה עורף לציבור העולים המזרחי. המיעוט שהצליח לחדור לתוכו בזכות קשריו, זהותו המפלגתית ונאמנותו לשלטון מפא"י, גילה שסיכויו להתקדם במקומות עבודה

אלה מוגבלים. שאיפותיהם של המשכילים בקרב האוכלוסייה המזרחית להגשמה מקצועית ולתפיסת משרות נחשקות דוכאו בידי מנגנון ממשלתי מנוכר, שלא העניק שוויון הזדמנויות ולא טיפח מנגנוני הכשרה וקידום לתפקידי מפתח.

רכישת השכלה גבוהה הייתה פריבילגיה השמורה לבני המעמד המבוסס בלבד, נוכח תנאי הקבלה הגבוהים ומכסת הסטודנטים המוגבלת באוניברסיטאות. רבים מהצעירים המוכשרים והמשכילים נאלצו לוותר על חלומם האקדמי. מכורח המציאות הם נאלצו לפרנס את משפחותיהם ולמלא את תפקיד הוריהם המבוגרים שהתקשו אף הם להשתלב במעגל העבודה. האבטלה בקרבם גאתה, מצבם הכלכלי הידרדר מדחי אל דחי, הם הואשמו בעצלנות ובבטלה ונזנחו. מרביתם התפשרו בעל כורחם ונענו לכל משרה מזדמנת שהוצעה להם בלשכת העבודה כדי לפרנס את משפחותיהם ואת הוריהם המבוגרים שנפלטו ממעגל העבודה. הם הפכו למעמד נחות ומכאן הייתה קצרה הדרך לתחושות תסכול והתמרמרות, שהולידו את התפרצויות הזעם החברתיות בעשורים הבאים.

מובטלים בלשכת העבודה בפתח-תקווה (מכון לבון)

תחושות האפליה והקיפוח העדתי שחשו בני עדות המזרח הופנו כלפי שתי מטרות שהן למעשה אחת – הנהגת מפא"י וההסתדרות. אלה נתפסו בקרב חלקים מהאוכלוסייה כחונטה אליטיסטית המנותקת מהציבור. זו הנהגה שלא השכילה לשלב בתוכה את מנהיגי הציבור המזרחי, שהנציחה את מעמדם הנחות בשוק העבודה ובחברה הישראלית בכלל, ושסירבה לראות את השינוי הסוציאקונומי המתרחש במדינה תחת אפה.

הנאמנות למסד שאפיינה את מרבית הפועלים מקרב בני עדות המזרח בראשית העלייה, הלכה והתרופפה במרוצת השנים. ככל שהם חשו דשוש מתמשך במעמדם ותסכול ממצבם התעסוקתי כך גברה תסיסתם והורגשה היטב בין כותלי המפעלים ובלשכות התעסוקה.

1959

אירועי ואדי סאליב. ההסתדרות תחת מתקפה

שלשה דגלים מגואלים בדם

5 יריות גררו יום מהומות בחיפה – ואדי סאליב עולה על הדריהכרמל

— מאת יצחק שוורץ —

שלוש דגלים מחיריו לב התנוססו אתמול כי ראש המוני אדם פרוצים, ששיוו לנוף החופני ארשת נאיימת של חזון דרום אמריקני: אחד מהם היה צהור, שניים תכלת-לבן, אך שלושתם היו טבולים בדם...

הקדמה למסע שותת דם זה יו חמש יריות שהזהירו של וס בערב מאקדחיהם של וטורים. הדי היריות היו תתי רעות אנשיות ועדתית, שכי ותת לא נראתה עוד במדינה, נשמעות החברתית — עדיין עונה גישת המור. הוא רגיל תחתית אינו מן הרחובות אנטי נפש בעיר הזרמל. הוא רגיל מחנות שונים, שלא תמיד ער וס בקנה אחד עם הטעם הדי וב. כאשר נחקקה שלוש, עור לשעת 10 בערב, נירית שטרו בעצב עקיבא אלקירי, שהוא חוסם תוך שכירות את מעבר ברחוב — לא היה כי מושם הפתחה. ואדי סליב

קולו בקריאות גנאי לפני בניו הפשטרה. גם הקריאות היו מאורגנות. „בז למשפחה!“ — צעקי המפגינים — רצה במש" טרה! יותר גרוע ממשרת מאר רוקו! מר דוד בן-הרוש, הדי מארגן. היה מוכן להבחיר, כי צעקת אלו אינו מכוונת רק לכתובת המשפחה. „וואי תי טברות של המיריות שלנו, ער לי מארוקו המקופחים“, אמר לי עזונאי.

המפגינים נפגשים עם המשטרה

אותה שעה עדיין היתה הי תופעה „מקבלת בחתום“ די אירועים הישראלים. אננם, די

אירועי ואדי סאליב פרצו בקיץ 1959 וביטאו את תחושות הזעם והקיפוח שחש מעמד הפועלים מקרב בני עדות המזרח באותן שנים. המאורעות פרצו בשכונת ואדי סאליב, שכונה חיפאית קשת יום שאוכלסה ברובה בבני העדה המרוקאית כגטו של המיואשים והמדוכאים. דלותה ואופייה של השכונה, שעמדה בפני פינוי בשל הזנחה ומצבם הרעוע של מבניה, לא עלו בקנה אחד עם אופייה הבורגני ומעמדה האיתן של העיר חיפה, שכונתה באותם ימים "חיפה האדומה", סמל לזהותה המוחלטת כעיר הפועלים עם מפא"י ועם מוסדות ההסתדרות. תהום פעורה זו בין קברניטי העיר המזוהים עם מפלגת מפא"י, שביקשו להוקיע מקרבם את השכונה המזונחת, ובין תושבי השכונה מלאי התסכול והייאוש שראו במפלגת השלטון את שורש כל צרותיהם, לא היה יכול שלא להוביל לשסע עדתי ולתסיסה גוברת שסופה בהתנגשות. הסמיכות למועד הבחירות להסתדרות באותה השנה והחשש שמא בני השכונה יעיבו על תוצאותיהן על רקע שנאתם למפא"י, הגבירו את המתח בין קברניטי העיר לראשי השכונה וקירבו את עיתוי ההתפרצות.

הניצוץ שהבעיר את השטח בסופו של דבר עלה מקנהו הרושף של אחד השוטרים שהוזעק לתגרה שבה היה מעורב תושב השכונה, יעקב אלקריף, בקפה "רוזוליו". פציעתו הקשה של אלקריף, שהיה בגילופין, מירי השוטרי, ושמועות שנפוצו בשכונה תוך שעות ספורות על מותו, הציתו הפגנות והתפרעויות קשות, שעיצבו לראשונה את נרטיב הקיפוח בשיח החברתי

הישראלי ושרטטו לראשונה את תווי פניו של השד העדתי במלוא זעמו. זעם התושבים שהופנה תחילה כלפי המשטרה ובהמשך כלפי ההסתדרות ומפא"י לא היה מקרי כלל ועיקר. תחושות הקיפוח והאפליה של התושבים ורצונם לנקום במפא"י ובהסתדרות התפרצו לכדי מהומות בלתי נשלטות. ההמון המשולהב התנפל על מבני ההסתדרות והמפלגה בשכונות הסמוכות, רגם אותם באבנים בחמת זעם, ניפץ את זגוגיותיהם והחריב מכל הבא ליד. העיתונים המזוהים עם האופוזיציה לשלטון, בהם "על המשמר", "העולם הזה" ו"קול העם", הפנו את החצים כלפי הממסד והאופן שבו הוא נוהג כלפי התושבים המקופחים (נחמיאס ושפיגל, 2009). שורשי "השד העדתי", שטופחו על ידי האופוזיציה הפוליטית למפא"י החל משנות ה-50 – הקומוניסטים משמאל וחרות מימין, קיבלו ביטוי עז בשטח. בספרו "ואדי סאליב שלי" (כהן, 2009), שבו מתאר המחבר איתן כהן את השתלשלות אירועי המרד, מופיע תיעוד עיתונאי דרמטי של השתלהבות היצרים שאחזה בתושבי השכונה נגד ההסתדרות ומפא"י: "נסיגת המשטרה עוררה את ההמון למעשה אלימות נוסף; הפעם נגד שני בתים שסימלו בעיניו את 'האויב'; מועדון מפא"י ומועדון ההסתדרות. המועדון השני נמצא אך צעדים ספורים מבית הקפה 'רוזוליו'. ההמון התנפל עליו כלהקת ארבה, פרץ את הדלת, ניתץ כל מה שמצא בשלושת חדריו; כיסאות הברזל הוצאו מאולם ההרצאות, הוצבו לרוחב הכביש, כמתרס, במיטב המסורת של המהפכה הצרפתית. למטה עסקו עתה ההמונים בהריסה שיטתית של קירות המועדון החיצוניים. הם הרימו עמוד חשמל שהיה מונח בקרבת מקום, השתמשו בו כבאיל במלחמות קדם. המכות זעזעו את הבית כולו, פוררו את הבלוקים בנקל ומוטטו את הקיר."

מאורעות ואדי סאליב ביטאו הלך רוח מהפכני ששרר בארץ. הם טלטלו בין השאר את המערכת הפוליטית והובילו להקמת ועדת חקירה (ועדת עציוני) – עד שנרגעו הרוחות והמהומות דעכו כלעומת שפרצו בלי ששינו כהוא זה את המציאות. חלפו כמעט שני עשורים עד שהשד העדתי התעורר שוב לחיים בחמת זעם עם הופעת "הפנתרים השחורים" בתחילת שנות ה-70. עד אז התקשתה ההסתדרות לערוך חשבון נפש ועסקה בעיקר בעניינים פנים-מפלגתיים שהסיחו את דעתה מתהליכים חברתיים משמעותיים שהתרחשו בחברה הישראלית.

1960

המכון האפרו-אסיאתי

המכון האפרו-אסיאתי. דוד בן-גוריון עם חברי משלחת מהודו (מכון לבון)

המכון האפרו-אסיאתי של ההסתדרות נוסד באוקטובר 1960 בשיתוף ארגון האגודות המקצועיות האמריקניות ובמימון תומכים נלהבים מארה"ב שגילו בו עניין רב. במחזור הפתיחה של המוסד החדש השתתפו כ־70 תלמידים מ־31 מדינות ברחבי הגלובוס, מרביתם מיבשות אפריקה ואסיה, שהגיעו למכון כדי ללמוד על בעיות קואופרציה.¹⁶² הפתיחה החגיגית נערכה בבית־הספר לפעילי ההסתדרות בנוכחות הנהגת ההסתדרות, בכירי הממשלה, דיפלומטים ושגרירים ממדינות שונות. פנחס לבון, מזכ"ל ההסתדרות, הדגיש כי מעבר לתרומה של המכון לעבודה המאורגנת העולמית בהכשרת מנהיגים לארצות חדשות, למכון היה אינטרס ביצירת קשרים ויחסים בינלאומיים עם עמי העולם והצגת ההסתדרות כמודל בתחום יחסי עבודה עבור שאר המדינות.¹⁶³

בניין הקבע של המכון, שהוקם בידי האיגודים המקצועיים האמריקאים, נבנה בסמוך לבניין בית־הספר לפעילי הסתדרות בתל אביב ונחנך בשנת 1961.¹⁶⁴ הבניין בן שלוש הקומות, שעלות הקמתו הגיעה ל־200 אלף ל"י, כלל 28 חדרי מגורים לאכלוס התלמידים, שני אולמות, שני משרדים וחדר אוכל גדול.¹⁶⁵ מיום הקמתו פקדו את המכון מאות משתלמים ופעילי איגודים מקצועיים מאמריקה הלטינית, מאפריקה, מאסיה, מהודו וממקומות נוספים בעולם.¹⁶⁶ הביקוש להשתתפות בסמינרים שהציע המכון היה רב. בין היתר נפתחו במסגרתו קורסים מיוחדים בשפה הספרדית למשתתפים מארצות דרום אמריקה. רבים מהמשתתפים שהוכשרו במסגרת המכון השתלבו בעמדות חשובות בשלטון בארצותיהם.¹⁶⁷ לעיתים ההכשרות התקיימו אף מעבר לגבולות המדינה. במסגרת זו נחתה משלחת מטעם המכון על

אדמת אפריקה והעניקה למקומיים הכשרה בשטח בתחומי החקלאות וההתיישבות. לחילופי משלחות אלו, שהידקו את הקשרים הדיפלומטיים של ישראל עם ארצות אפריקה, נקשרו לימים דיווחים וידיעות על מעורבות סמויה של שירותי הביון האמריקאים. ידיעה שפורסמה ב"וול סטריט ג'ורנל" דיווחה כי מאחורי קשרים הלימודיים התמימים בין כותלי המכון ושילובם של המשתלמים מארצות אפריקה בעמדות מפתח בשלטון בארצותיהם בשנות ה-60, עמדה מעורבותה של סוכנות הביון המרכזית של ארה"ב, שהכשירה סוכנים מקרב המשתלמים במכון האפרו-אסיאתי הישראלי.¹⁶⁸

דיווח דומה נמסר בספר שפורסם בשנת 1975 אודות הסי איי אי, שציין כי קשריו של המכון האפרו-אסיאתי עם סוכנות הביון האמריקאית נמשכו עמוק לתוך שנות ה-70, שנים שבהן נותקו היחסים עם ארצות אפריקה בעקבות מלחמת יום כיפור. ידיעות אלו הוכחו בתוקף על ידי ישראל, שדחתה כל קשר עם שירות ריגול של מדינה כלשהי ושללה את הדיווחים, לפיהם פעילות המכון האפרו-אסיאתי מומנה על ידי שירות הביון האמריקאי. כך או אחרת, המכון שימש את ממשלת ישראל ומשרד החוץ כזרוע לא רשמית למגעים עם מדינות שאיתן ישראל לא קיימה יחסים דיפלומטיים רשמיים.

המכון האפרו-אסיאתי (מכון לבון)

בשנות ה-80 אוחד המכון האפרו-אסיאתי של ההסתדרות עם בית-הספר לפעילי ההסתדרות (שנוסד בשנת 1947), והשניים פעלו תחת קורת גג אחת בבית ברל תחת השם "עמותת מרכז פעולות ההסתדרות", שנקרא לימים "המכון הבינלאומי למנהיגות".¹⁶⁹ בשלהי העשור הקודם, ברוח ההתחדשות והרעננות שביקש עופר עיני, יו"ר ההסתדרות באותה עת, להפיח בהסתדרות בכלל ובמכון בפרט, הוא קידם בהנהגת ההסתדרות החלטה על הסכתו לבית-הספר הרשמי

של ועדי העובדים. בכך העניק לחברי הוועדים אכסניה ראויה המיועדת להכשירם מרגע היציאה למהלך ההתארגנות ולאורך פעילותם השוטפת לאחר החתימה על ההסכם הקיבוצי. בספטמבר 2009, במסגרת התחדשותו של המכון הוותיק והתאמתו לרוח התקופה, שונה שמו של המקום ל"מכון הבינלאומי למנהיגות". המתקן המיושן שופץ והותאם למבנה עכשווי וראוי בדמות בית הארחה לימודי ונוצקן לתוכו תכנים פדגוגיים. מתיחת הפנים שעבר המכון המתחדש שיקפה את השינוי התדמיתי שביקש עיני לשוות להסתדרות.

המכון האפרו אסייני, תל אביב (ויקישיתוף)

בשנתו הראשונה של המכון קמו התארגנויות בודדות בלבד בשוק העבודה, אך גל ההתארגנות שפרץ שנתיים לאחר מכן מילא את חדרי הלימוד במכון בחברי ועד צעירים שהפיתו במקום חיים חדשים. במסגרת המכון למנהיגות הוכשרו חברי הוועדים החדשים במגוון תחומים, בהם מנהיגות ועדי עובדים, גישור, יחסי עבודה ודיני עבודה, הכשרת דירקטורים ונושאי משרה, הכשרת גזברי ועדים, ניהול משא ומתן, קריאת דוחות כספיים, מימוש זכויות רפואיות בביטוח, סימולציות בדיני עבודה ומגוון עשיר של קורסים וסדנאות.

בספר על ה"סי.איי.אי", שיצא לאור ב-1975 בארה"ב נטען כי היו קשרים בין "המכון האפרו-אסייני" לבין סוכנות הביון האמריקנית, וכי המכון סייע להכשיר סוכנים מקרב המשתלמים שלמדו בו. הגיב על כך מנהל "המכון האפרו-אסייני": "זוהי שטות מוחלטת. אין לנו כל קשרים עם סוכנות הביון האמריקנית, או עם כל שירות ריגול של מדינה כלשהי."

1961

אהרון בקר, מזכיר ההסתדרות 1961-1969

בקר אהרון (מכון לבון)

במרץ 1960, לאחר עשר שנות פעילות בתפקיד ראש המחלקה לאיגוד המקצועי בוועד הפועל של ההסתדרות, נבחר אהרון בקר בבחירות לכנסת ישראל מטעם סיעת מפא"י. לפיכך, החליט בקר לפרוש מההסתדרות ולהתמסר לחיים הפוליטיים במסדרונות הכנסת.¹⁷⁰ משם, כך האמין, יטיב לסייע לעובדים ולטפל בבעיות סוציאליות לתיקון החברה הישראלית. לא חלפו שבועות ספורים ובקר חזר בו מהחלטתו ושב לתפקידו הקודם בבניין הוועד הפועל.¹⁷¹

בחורף 1961, לאחר הדחתו של פנחס לבון מתפקידו כמזכיר הכללי של ההסתדרות על ידי בן גוריון ומרכז מפא"י בשל ספיחי פרשת "עסק הביש", קיימה מליאת הוועד הפועל של ההסתדרות הצבעה לבחירת מחליפו, ובקר נבחר ברוב קולות לשמש בתפקיד החשוב ורב ההשפעה.¹⁷² את מסע הדילוגים הקצר בין שתי עמדות ההשפעה החשובות במדינה ראה בקר כמעבר בין שני גופים בעלי זהות אינטרסים, וכך אמר עם בחירתו: "הברית בין ההסתדרות ובין המדינה מושתתת על זהות אינטרסים יסודית וטבעית, וכל אי הבנה בין ההסתדרות ובין הממשלה נושאת אופי חולף בלבד. המציאות מחייבת שיתוף פעולה, תוך הבנה הדדית והתייעצויות מוקדמות בכל הנוגע לציבור הפועלים."¹⁷³

החשיבות שראה בקר בהידוק יחסי הגומלין בין הממשלה ובין ההסתדרות קיבלה ביטוי בקווי היסוד של הממשלה החדשה, שקבעה כי: "בכל הנושאים הכלכליים והסוציאליים, הנוגעים לציבור העובדים ולחקלאות העובדת, תפעל הממשלה מתוך קונטקט מלא עם ההסתדרות הכללית וההסתדרות החקלאית."¹⁷⁴ היחסים הדוקים בין בקר ובין חבריו לממשלת מפא"י היו אמרים להבטיח את המשך יחסי העבודה היציבים במשק, אלא שהמציאות הכתה בעוצמה בחזית האחידה שהציגו הצדדים. סימני האבטלה שהחלו להופיע בעיירות הפיתוח בשנת 1962 העלו את מפלס המתח בין ההסתדרות ובין הממשלה. בקר, שהשתתף בשיבה פומבית של מועצת פועלי קריית שמונה, הכיר לראשונה בחומרת בעיית התעסוקה המתגלגלת לפתחו והורה בשיעור הגבוה של האבטלה בעיירות הפיתוח.¹⁷⁵

לצד הטיפול בבעיית האבטלה פעל בקר לבלימת גל התייקרויות במשק. גם בנושא זה, ריסון המחירים, שרר מתח רב בין הממשלה ובין ההסתדרות. בפברואר 1963 הטיל שר האוצר דאז, לוי אשכול, על בקר וההסתדרות את האחריות הבלעדית להתייקרויות המחירים והאשים אותם בכך שלא תבעו מחברת העובדים למנוע מהקואופרטיבים לתחבורה את העלאת המחירים בדמי הנסיעה.¹⁷⁶ בקר מצדו תבע מהממשלה למנוע את העלאת מחירי המים ושכר הלימוד בחינוך העל יסודי.¹⁷⁷ כך או כך, לאור התייקרות המחירים בשנת כהונתו השנייה של בקר בתפקיד, ריכזה ההסתדרות את עיקר מאמציה במניעת פריצת מדיניות השכר מצד קבוצות שונות של עובדים, ובקר אף הצהיר כי יעמוד בתוקף כנגד כל ניסיון כזה.

אהרון בקר. הוועד הפועל, יגאל אלון, אהרון בקר (מכון לבון)

שנות כהונתו הבאות של בקר לוו בריבוי שביתות במגזר הציבורי ובתסיסה גוברת של העובדים על רקע המיתון העמוק וקביעת מדיניות השכר במגזר הממשלתי. אלפי עובדים מקבוצות שונות נקטו בשביתות ובשיבושים שהפרו את שגרת החיים במדינה. בין השוכתים היו הדוורים, גובי המיסים ואלפי פועלים בבתי החרושת השונים בארץ. ניסיונות ההידברות ליישוב הסכסוכים במרבית המאבקים נחלו כישלונות מהדהדים, שהגבירו את תסיסת הציבור ואת תחושת חוסר האונים. האצבע המאשימה הופנתה הן כלפי הממשלה הן כלפי ההסתדרות, שהואשמו באופן טיפולה הרופס בבעיות העבודה במדינה.¹⁷⁸

החצים הישירים כלפי ההסתדרות הופנו על כך שלא היה בכוחה למנוע את השביתות, שהנהיגו ועדי העובדים במפעליה ובמוסדותיה ההסתדרותיים, אף שלא היו מוצדקות,

לתפיסתה, וחלקם אף ללא אישורה. הציפיה מבקר הייתה שישליט את מרותה של ההסתדרות על העובדים וישליט סדר במדיניות השכר ובמאבק על השכר ותנאי העבודה.¹⁷⁹ להגנתו טען בקר כי הבעיה המרכזית מתמקדת במגזר הממשלתי ונעוצה ביישום המורכב שדרוש להסדרת קריטריון מוסכם המקובל על כלל העובדים. למסקנה דומה הגיעו כל הוועדות הממלכתיות שהוקמו לבירור הבעיה, שקבעו כי סוגי עובדים רבים אכן מקופחים ומקבלים שכר נמוך.

לנוכח ריבוי השביתות וההידרדרות המהירה ביחסי העבודה במשק ביקש בקר לנקוט במדיניות חדשה, לפיה ההסתדרות תימנע מהשקעת מאמצים רבים בפתרון סכסוכים מקומיים ותשאף להגיע עם הממשלה להסדר כולל ומקיף בענייני השכר במשק. עמדה זו ביטא בקר בשיבת הוועדה המרכזת: "השיבושים שחלו לאחרונה בתחום יחסי העבודה והניסיונות של קבוצות עובדים שונות להפעיל לחץ של שביתות ולכפות את קבלת תביעות השכר שלהן, חייבת ללמד את הציבור כי יש הכרח חיוני בהסדר כולל ומקיף של ענייני השכר, וכי לא ניתן כלל להסדיר את תביעותיה של קבוצת עובדים כלשהי בנפרד."¹⁸⁰

במרוצת החודשים הבאים, משבושש הפתרון להגיע, פקעה סבלנותו של הציבור. מורת רוח רבה הובעה גם כלפי ראשי מפלגת מפא"י, שדחו פעם אחר פעם את מועד הבחירות להסתדרות. בעקבות הדחייה הרביעית, שהתקבלה במזכירות מפא"י בניגוד לדעתו באפריל 1965, הגיש בקר את התפטרותו מההסתדרות.¹⁸¹

"הברית בין ההסתדרות ובין המדינה מושתתת על זהות אינטרסים יסודית וטבעית, וכל אי הבנה בין ההסתדרות ובין הממשלה נושאת אופי חולף בלבד. המציאות מחייבת שיתוף פעולה, תוך הבנה הדדית והתייעצויות מוקדמות בכל הנוגע לציבור הפועלים." (אהרון בקר, דבר,

(1960)